

Сияев Т.М., Аккулуева Н.Т.

КОЛЛЕДЖДИН СТУДЕНТТЕРИНИН ЭС ТУТУМУ ЖАНА
АЛАРДЫН РЕПРЕЗЕНТАТИВДИК СИСТЕМАСЫ

Сияев Т.М., Аккулуева Н.Т.

ПАМЯТЬ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА И ИХ РЕПРЕЗЕНТИВНАЯ СИСТЕМА
Siyayev T., Akkulueva N.

STUDENTS' MEMORY AND THEIR REPRESENTATIONAL SYSTEM

УДК: 377.5

Колледждин студенттеринин билим сапатын жогорулатуу үчүн окуу процессинин «ички ресурстарын» эске алуу керек. Бул багытта студенттердин эске тутумунун терең изилдөө зарыл болуп саналат. Өз учурунда студенттердин эске тутуму биринчи маалыматты кабыл алуу, маалыматты эске сактап калуунун өзгөчөлүгүнөн көз каранды болот. Демек, окуу процессинде ар бир студенттин репрезентативдик системасын эске алуу, окуу процессинин жыйынтыгын өзгөртөт. Бул изилдөөдө Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Жалал-Абад колледжинде (ЖАК) окуган биринчи жана үчүнчү курстун студенттеринин репрезентативдик системалары аныкталды. Он эки суроодон турган тестти өткөрүү менен студенттердин репрезентативдик системасы, тактап айтканда студенттерди көрөгөч, угарман, сезимтал жана дискреттик топторго бөлүнүштөрү аныкталды. Колледждин биринчи жана үчүнчү курстун студенттеринин репрезентативдик системасы салыштырылды.

Негизги сөздөр: эс тутум, маалыматты кабыл алуу, маалыматты эстеп калуу, калыбына келтирүү, репрезентативдик система, көрөгөч, угарман, сезимтал, дискрет, тест, анализ.

Для повышения качества образования студентов необходимо раскрыть «внутренние ресурсы» образовательного процесса. В этом направлении необходимо глубокое исследование системы памяти студентов. При этом система памяти студентов зависит от особенностей получения внешней информации и удержания информации в памяти. Поэтому учет репрезентативной системы каждого студента в процессе обучения меняет результаты учебного процесса. В данном исследовании были определены репрезентативные системы студентов первого и третьего курсов в Джалал-Абадском колледже (ЖАК) Джалал-Абадского государственного университета имени Б. Осмонова. Путем проведения теста из двенадцати вопросов была определена репрезентативная система студентов, т.е. выявлены распределения студентов на следующие группы: аудикал, визуал, кинестик и интеграл. Проведен системный анализ репрезентативных систем студентов первого и третьего курсов колледжа.

Ключевые слова: память, прием информации, обработка информации, восстановление информации, репрезентативная система, визуал, аудикал, кинестик, дискрет, тест, анализ.

To improve the quality of student education, it is necessary to reveal the “internal resources” of the educational process. In this direction, an in-depth study of the memory system of students is necessary. At the same time, the memory system of students depends on the characteristics of receiving external information and retaining information in memory. Therefore, taking into account the representative system of each student in the learning process changes the results of the educational process. In this research, representative systems of first and third year students at Jalal-Abad College (JAC) of Jalal-Abad State University named after B. Osmonov were identified. By conducting a test of twelve questions, the representative system of students was determined, the distribution of students into the following groups was revealed: auditory, visual, kinesthetic and integral. A systematic analysis of the representative systems of first and third year students of the college was carried out.

Key words: memory, information reception, information processing, information recovery, representative system, visual, auditory, kinesthetic, discrete, test, analysis

Белгилүү болгондой, адамдын эс тутуму көп кырлуу процесс болгондуктан, аны изилдөөдө абдан көптөгөн аспектилер каралат. Психология илиминде эс тутум түшүнүгү адамдын тажрыйбасын калыптандыруу жана сактоо процесси катары чечмеленет, аны өзүнүн ишмердүүлүгүндө кайра колдонуу мүмкүнчүлүгү менен аныкталат. Эс тутум адамдын ишмердүүлүгүндө азыркы абалы жана келечектеги абалынын ортосундагы байланышы болот жана анын өнүгүүсүнүн негизги когнитивдик функцияны аткарат. Эс тутум адамдын мүмкүнчүлүктөрүнүн негизи болуп саналат, ал билим алуунун, көндүмдөрдү өнүктүрүүнүн шарты болуп саналат. Эс тутуму жок жеке адамдын дагы, коомдун дагы өнүгүшү таптакыр мүмкүн эмес. Эс тутумун өнүгүшүнүн негизинде адамзаты коому азыркы абалга

жетише алган. Келечектеги дагы адамдын эс тутумунун деңгээли жалпы өнүгүүнүн багытын жана өзгөрүүнүн ылдамдыгын аныктайт.

Педагогика илиминде окуу материалдарын эске тутуп калуунун натыйжалуу ыкмаларын иштеп чыгуу актуалдуу маселердин бири болуп саналат. Эске тутуунун натыйжалуу каражаттарын өздөштүрүү студенттердин интеллектуалдык активдүү үлүгүнө өбөлгө түзүүчү негизги шарт болуп саналат.

Адатта эс тутумдун бөлүнүштөрүн Россия Федерациясынын изилдөөчүсү Е.И. Роговдун эмгеги менен байланыштырышат: а) образдуу; б) вербалдык-логикалык; в) кыймылдуу жана г) эмоционалдык [1].

Образдуу эс тутум – бул идеялар үчүн багытталган эс тутум, мурда кабыл алынган кубулуштардын элесин жаттап калуу, аны сактоо жана калыбына келтирүү менен мүнөздөлүнөт. Баса белгилөөчү факт, кабыл алууда кайсыл анализатор натыйжалуу катышканына же жараша образдуу көрүү, же угуу, же тактилдик кабыл алуу, же даамды эстеп калуу менен аныкталынат.

Вербалдык логикалык эс тутум – бул адамдын ой жүгүртүүсүндөгү ойлордун эсте калышы жана аны кайра калыбына келтирүү менен мүнөздөлүнөт. Эс тутумдун бул түрүнүн өзгөчөлүгү ой тилсиз болгондуктан, эс тутумду логикалык эс тутум деп аташат. Эс тутумдун бул түрүндө негизги ролду адамдын мээсиндеги экинчи этаптагы сигналдык система роль ойнойт. Кыймылдуу жана эмоционалдык эс тутумдун элементардык деңгээлде жаныбарга мүнөздүү болушу мүмкүн. Эс тутумдун башка түрлөрү менен тыгыз байланышта болуу менен бирге вербалдык логикалык эс тутум башкы эс тутумдун функциясын аткарат, анткени анын өнүгүшүнөн башка эс тутумдун өзгөрүшү түздөн-түз көз каранды.

Кыймылдуу эске тутуу (мотордук) – бул ар кандай кыймылдарды жаттоо, сактоо жана кайра калыбына келтирүү менен мүнөздөлүнөт. Кыймылдуу эс тутум ар кандай практикалык жана эмгектик көндүмдөрдү калыптандырууга, кыймыл аракеттердин жаңы түрлөрүн өздөштүрүүгө багытталган. Эгерде кыймылдуу эс тутуму төмөнкү деңгээлде калыптанып калса, анда ар бир кыймылдын түрүн кайрадан калыптоого мажбур болуп калабыз.

Эмоционалдык эс тутум – бул ар түрдүү эмоциялар жана сезимдер үчүн эс тутум, анын негизги мазмуну адамдын башынан өткөргөн эмоционалдык абалдын чагылышы болуп саналат. Тажрыйба аркылуу топтолгон эмоционалдык эс тутум позитивдүү багытта болсо, тигил же бул аракеттенүүнүн булагы болот, ал эми негативдүү болсо, тигил же бул аракеттерди болтурбоого карата негиз болуп калат.

Эс тутумдагы ишмердүүлүктүн мүнөзүнө жараша эс тутум эрктүү жана эрксиз (кокусунан) түрлөргө бөлүнөт. Эрктүү, ыктыярдуу эс тутум белгилүү бир нерселерди эстеп калууга багытталат, адам тиги же бул нерсени эстеп калуу үчүн атайын максат коет жана белгилүү бир алгоритм менен аракеттерди аткарат. Ал эми эрксиз (кокусунан) эс тутум – адамдын атайын аракеттери жок эле, аң-сезимдин көзөмөлсүз, автоматтык түрдө эстеп калуу жана аны кайрадан калыбына келтирүү болуп саналат. Бул учурда алдын ала бир нерсени эстеп калуу үчүн атайын максаты жок эле эске алуу, башкача айтканда атайын мнемоникалык тапшырма коюлбайт.

Эске тутуу боюнча психологиялык эмгектерде эске тутуунун мөөнөтү боюнча көз ирмемдик (өтө кыска убакытта), кыска мөөнөттүү, оперативдүү жана узак мөөнөттүү болуп бөлүнөт [2].

Көз ирмемдик эске тутууда адам сезүү органдары менен кандай маалыматты кабыл алса, ал ошол бойдон толук сакталат, өзгөртүүгө учурабайт. Эс тутумдун бул түрү кабыл алуу органдарда тышкы маалыматтардын түздөн-түз чагылышы болуп эсептелинет.

Кыска мөөнөттүү эс тутумда маалымат абдан кыска убакыт ичинде сакталат, маалыматтын мнемоникалык издери болжол менен 20 секундага чейин созулат. Бул учурда адам кабыл алган маалыматтын аныкталган бөлүгү гана эсте калат. Баса белгилөөчү факт, көз ирмемдик эс тутууда маалыматтын белгилүү кызыктар гана бөлүгү гана сакталат.

Адамдын оперативдүү эс тутуму белгилүү бир убакытка чейин сакталат, ал убакыт адамдын маалымат боюнча алдын ала аныкталган максатына көз каранды болот. Бул учурда маалыматты сактоонун узактыгы бир нече секундадан бир нече күнгө чейин өзгөрөт. Эс тутумдун бул түрү маалыматы сактоо убактысы боюнча кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү эс тутумдардын ортосундагы аралыкты ээлейт.

Узак мөөнөттүү эс тутуму дээрлик чексиз убакытка созулат жана практикалык мааниде караганда каалаган убакытка чейин сактоо мүмкүнчүлүгү орун алат. Адамдар узак мөөнөттүү эс тутумда сакталган маалыматтарды улам улам көлөмүн жана сапатын жоготпостон көп ирээт кайра ала алышат. Бул учурда кайра кайра калыбына келтирүү узакка созулган эс тутумунун сапаттын жакшыртат. Ошентип, бир жолу калыбына келтирилген маалымат аны сапаттуу түрдө узак мезгилге чейин сактап калууга мүмкүнчүлүк түзөт.

Белгилүү болгондой нейро-лингвистикалык программалоонун (НЛП) алкагында репрезентативдик системалар түшүнүгү адамга анын сезүү органдары аркылуу жеткирилген маалыматтарды кабыл алуунун жана аны эске тутуунун моделин билдирет [3, 4]. Адам дүйнөнү беш түрдүү жол менен кабыл алат:

- Көрүү – визуалдык жол (Visual way);
- Угуу – аудиалдык жол (Audial way);
- Сезимдер – кинестикалык жол (Kinesthetic way);
- Даам – даам татуу жолу (Gustatory way);
- Жыт – жытты сезүү жолу (Olfactory).

Адатта тактилдик, даам сезүү жана жытты сезүү бир системага бириктирилип кинестикалык кабыл алуу деп таанылат. Ушундан улам дүйнөнү кабыл алуунун репрезентативдик системасы төрт компоненттен турат:

1. Көрүү;
2. Угуу;
3. Кинестикалык;
4. Дискреттик (интегралдык)

Бул жерде дискреттик кабыл алуу адатта алгачкы үч багыттагы кабыл алуунун негизинде аларды синтездөө менен жалпылоонун негизиндеги кабыл алуу деп түшүндүрүлөт. Россия Федерациясынын изилдөөчүлөрү адамдын репрезентативдик системасынын өзгөчөлүктөрүн анализдештен жана жыйынтык катары төмөнкү таблицаны сунушташкан [5].

1-таблица

Репрезентативдик система

Визуалдык	Аудиалдык	Кинестикалык	Дискреттик
Системалардын өзгөчөлүктөрү			
Көрүү	Угуу	Сезүү	Түшүнүү
Негизгиси көрүү	Негизгиси угуу	Маңзын кабыл алуу	Маанисин түшүнүү
Кооз	Жагымдуу үн	Жагымдуу	Жакшы
Көрөбүз	Сүйлөшөбүз	Аныктап көрөбүз	Ойлонуп көрөбүз
Көрсөтөт	Айтып берет	Белгилейт	Түшүндүрөт
Кооз көрүнөт	Жагымдуу угулат	Жумшак, жагымдуу	Туура

Изилдөөнүн алкагында Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Жалал-Абад колледжинин биринчи жана үчүнчү курсттардын студенттердин арасында эс тутум боюнча тренинг жүргүзүлдү. Тренинг аягында ар бир катышкан студенттин репрезентативдик системасын аныктоо үчүн он эки суроодон турган тест берилди. Төмөндө тесттин материалы көрсөтүлдү.

Урматтуу студент! Сиз төмөнкү абалдарды, суроолорду окуп чыгып ар бир маселе боюнча өзүңүздүн касиеттериңизди ранг менен аныктаңыз. Тактап айтканда ар бир маселе, суроо боюнча эң маанилүү вариантты I ранг, андан кийинки маанилерге ээ болгондорун тиешелүү түрдө II ранг, III ранг жана IV ранг деп белгилеңиз.

1. Менимче төмөндөгүдөй болот: а) маанилүү жыйынтык – бул сезимден [ ]; б) маанилүү жыйынтык – менин маанайымдан көз каранды [ ]; в) маанилүү жыйынтык – менин көз карашымдан көз каранды [ ]; г) маанилүү жыйынтык – бул логика жана акыл [ ].

2. Мага өзгөчө таасир этет: а) жагымдуу үн [ ]; б) жагымдуу турпаты [ ]; в) терең ойду айтуусу [ ]; г) жакшы сезимди тартуулашы [ ].

3. Эгерде мен, Сиздин жашоо турмушуңуз жөнүндө билгим келсе, анда: а) Сиздин сырткы келбетиңизди караймын [ ]; б) Сиздин сезимиңизди текшеремин [ ]; в) Сиздин үнүңүздү угам [ ]; г) Сиздин сүйлөгөнүңүзгө маани берем [ ].

4. Мен үчүн абдан жеңил: а) стереосистемадагы үндүн жыштыгын баамдоо [ ]; б) мени кызыктырган проблеманын мааниси боюнча жыйынтык чыгаруу [ ]; в) абдан жакшы үй-эмерегин тандоо [ ]; г) жагымдуу боектордун аралашмасын пайда кылуу [ ].

5. Сизге кайсыл абал баарынан жагат: а) мен үчүн жаңы фактынын жана маалыматтын маанисин түшүнүү жеңил [ ]; б) курчап турган чөйрөдөгү үндөрдү менин кулактарым угууга дайым даяр [ ]; в) менин денемдин сулуулугун баса көрсөткөн кийимдерди кийген учур [ ]; г) бөлмөнү карап туруп ачык боектор менен сүрөттөп жаткан учур [ ].

6. Эгерде адамдар менин кандай жашап жатканымды билгиси келсе, анда: а) алар менин сезимим жөнүндө билүүсү керек [ ]; б) алар менин кийиминди көрүшү керек [ ]; в) алар менин эмнени айтып жатканымды кабыл алышы керек [ ]; г) алар менин үнүмдүн интонациясын угуусу керек [ ].
7. Мен биринчи ирээт: а) Сиз билген фактыны уккум келет [ ]; б) Сиз тарткан сүрөттү көргүм келет [ ]; в) Сиздин сезимиңизди билгим келет [ ]; г) Сиздин үнүңүздүн, сүйлөөңүздүн интонациясын уккум келет [ ].
8. Бир нерсеге ишенүү үчүн Сизге эмне маанилүү: а) мен бир нерсени көргөндө гана ишенем [ ]; б) мен фактыны кабыл алгандан кийин гана ага ишенем [ ]; в) мен бир нерсени өзүм сезгенде, ага ишенем [ ]; г) уккан нерсемдин маанилүүгүнө жараша ишенем же ишенбейм [ ].
9. Төмөнкү абалдардын кайсынысы Сизге тиешелүү: а) мен үй-бүлөмдүн маанайын көпчүлүк учурда сезип турам [ ]; б) Мен үй-бүлөмө байланыштуу нерселердин жүзүн, кийимин, кичинекей көрүнгөн бөлүктөрүн дагы сүрөттөп айтып бере алам [ ]; в) абдан маанилүү маселелер боюнча үй-бүлөмдүн оюн билип турам [ ]; г) Үй-бүлө мүчөлөрүмдүн үндөрүнүн интонациясын эң сонун ажырата билем [ ].
10. Кайсыл ой-толгоо Сизге тиешелүү: а) кээ бир нерсени түшүнө билүүгө үйрөнүп жатам [ ]; б) кээ бир нерсени жасай билгенге аракет жасам [ ]; в) жаңылыкты угууну үйрөнүп жатам [ ]; г) жаңы мүмкүнчүлүктү көрө билүүнү үйрөнүп жатам [ ].
11. Маанилүү чечимди кабыл алууда, мен көбүнчө: а) чечимди мен сезимиме карата чыгарам [ ]; б) чечимди маанайыма жараша чыгарам [ ]; в) чечимди оюмда көрө билген учурда кабыл алам [ ]; г) чечимди логиканын жана акылдын жардамында кабыл алам [ ].
12. Төмөнкү абалдардын кайсынысы Сизге тиешелүү: а) менин досумдун үнүн оңой эле эстей алам [ ]; б) мен досумдун келбетин оңой эле элестете алам [ ]; в) мен досумдун айткан сөзүн эстөө – жакшы ой [ ]; г) мен досумдун сезимин оңой эле эстей алам [ ].

Тесттин жыйынтыгын аныктоо үчүн алгач ар бир студент он эки суроонун варианттарын төмөнкү таблицка толтурушат.

2-таблица

Белгилөөнүн жыйынтыгы												
№ ранг	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
А												
Б												
В												
Г												

Издөөнүн методикасына ылайык тесттин жыйынтыктарынан улам ар бир студенттик репрезентативдик системасы төмөндө көрсөтүлгөн коддордун жардамы менен жыйынтыктоочу таблицка көчүрүлөт.

3-таблица

Жооптордун коддору												
Жооптор	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
А	К	А	В	А	И	К	И	В	К	И	К	А
Б	А	В	К	И	А	В	В	И	В	К	А	В
В	В	И	А	К	К	И	К	К	И	А	В	И
Г	И	К	И	В	В	А	А	А	А	В	И	К

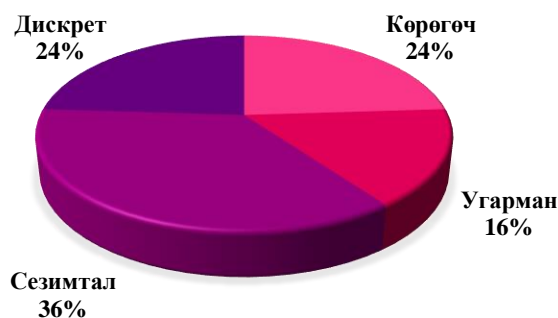
Тест жүргүзүүнүн натыйжасында Жалал-Абад колледжинин педагогика багытында биринчи жана үчүнчү курсттардын студенттеринин репрезентативдик системасы аныкталды.

4-таблица

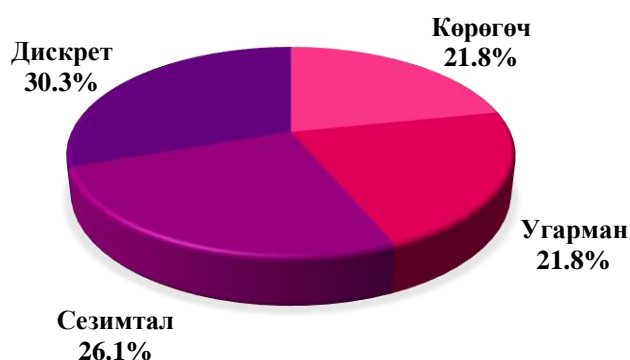
Студенттердин репрезентативдик системасы										
Курс	Студенттердин саны	Угармал Визуал		Көрөгөч Аудикал		Сезимтал Кинестик		Дискрет Чогулткуч		
		Саны	Үлүшү, %	Саны	Үлүшү, %	Саны	Үлүшү, %	Саны	Үлүшү, %	
I	25	6	24,0	4	16,0	9	36,0	6	24,0	
III	23	5	21,8	5	21,8	6	26,1	7	30,3	

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай биринчи курстун студенттеринин репрезентативдик системасында сезимталдар биринчи орунду ээлесе, ал эми үчүнчү курстун студенттеринин репрезентативдик системасында дискреттер басымдуу көпчүлүктү бөлүктү түздү.

I КУРС

III КУРС

Студенттердин репрезентативдик системасынын өзгөрүүсү.

Тесттин жыйынтыгынын анализи колледждин студенттеринин репрезентативдик системасы динамикалык көрсөткүчкө ээ болоорун аныктады. Натыйжада, колледждин бүтүрүүчүлөрү маалыматтарды тигил же бул кабыл алуу органдары менен кабыл алуу менен бирге, ал маалыматтарды анализдөөдө жалпы жалпылоону жүргүзүшөт.

Адабияттар:

1. Рогов Е.И. Общая психология - М.: ВЛАДОС, 1995. – 167 с.
2. Немов Р.С. Психология. – М.: ВЛАДОС, 2003. - 688 с.
3. Гриндер М. НЛП в педагогике - М.: Инс-т общегуманит. исслед., 2001. – 307с.
4. Ковалев С.В. Основы нейролингвистического программирования - М.: НПО “Модэк”, 2001. – 161 с.
5. Зенкин И.С., Тимохин Р.А., Козлов П.Г., Федюк Р.С. Развитие ведущей репрезентативной системы восприятия информации в процессе обучения // Психология, социология и педагогика. 2016. №11 [Эл. ресурс]. URL: <https://psychology.snauka.ru/2016/11/7456>